

AUDIT 2024, 1 (43), səh. 23-35.
AUDIT 2024, 1 (43), pp. 23-35.
АУДИТ 2024, 1 (43), стр. 23-35.

DOI: 10.59610/bbu1.2024.1.2

*Mehdiyev Vüqar Muxtar oğlu,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
Azərbaycan Kooperasiya Universiteti
E-mail: vugarmehdiyev@yandex.ru
© Mehdiyev V.M., 2024*

UOT - 330.1; 336.64

ELEKTRON UÇOT ŞƏRAİTİNDƏ KAPİTALIN AUDİTİ

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi – kommersiya tipli müəssisələrdə elektron uçot registrlərində əks etdirilmiş informasiyalardan istifadə etməklə, kapitalın rəqəmsal auditinin təşkili məsələlərinin araşdırılmasından və bu əsasda auditin təkmilləşdirilməsinə dair təkliflərin irəli sürülməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın metodologiyası – kommersiya müəssisələrində kapitalın ilkin formalaşdırılmasına və inkişafına dair mövcud olan normativ-hüquqi materialların müvafiq müddələrinə əsaslanmaqla, onun audit sahəsində müasir vəziyyətin araşdırılmasından və bunun əsasında kapitalın rəqəmsal auditinin təşkili metodikasının işlənilib hazırlanmasından ibarətdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – müəssisədə elektron mühasibat uçotunun tətbiq edildiyi şəraitdə kapitalın rəqəmsal auditinin aparılması imkanlarının reallaşdırıla bilməsindən ibarətdir ki, bunların da həyata keçirilməsi auditin müasir standartlara uyğun təkmilləşdirilməsinə şərait yaradacaqdır.

Tədqiqatın nəticələri – müəssisədə elektron mühasibat uçotunun tətbiq edildiyi şəraitdə elektron daxili audit alt sistemi yaradıla bilər ki, bu da həm daxili auditin, həm də kənar auditin rəqəmsallaşdırılması üçün real töhfə ola bilər. Belə bir informasiya sisteminin mövcud olması kapitalın uçotu və maliyyə hesabatlarında informasiyaların düzgün əks etdirilməsinin daxili auditor tərəfindən mütəmadi olaraq nəzarətdə saxlanmasına əlverişli şərait yaratmış olur, kənar auditin keçirildiyi hallarda ona daxili audit xidməti tərəfindən əhəmiyyətli informasiyalar təqdim edilir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – kapitalın rəqəmsal auditinin təşkili və aparılması metodikasına dair təkliflərin verilməsindən ibarətdir.

Açar sözlər: kommersiya müəssisələri, rəqəmsal audit, kapitalın təhlili, nizamnamə kapitalı.

G İ R İ Ş

Müasir dövrdə iqtisadiyyatın idarə edilməsində elektron informasiya işləmələrindən geniş istifadə edilir. Bunların arasında rəqəmsal maliyyə əməliyyatları, büdcə proseslərinin rəqəmsal idarə edilməsi, təşkilatlarda smeta icrasının elektron xəzinədarlıq prosesləri, müəssisələrdə elektron mühasibat uçotu və rəqəmsal maliyyə nəzarəti özünəməxsus mövqeyə malikdir. Burada rəqəmsal auditin də yer alması həm müəssisə və təşkilatlarda baş verən iqtisadi proseslərin idarə edilməsinin, həm də onların üzərində həyata keçirilən auditor nəzarətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi şərtlərindən biri ola bilər. Müəssisə və təşkilatlarda rəqəmsal auditin geniş tətbiq edilməsi milli iqtisadiyyatın inkişafının müasir mərhələsində mühüm əhəmiyyətə malik ola bilər. Məlumdur ki, milli iqtisadiyyat özlüyündə çoxsaylı müəssisələr, təşkilatlar və digər subyektlərin məcmusundan ibarətdir. Bunların hər birində audit proseslərinin rəqəmsal tətbiqlər vasitəsi ilə yerinə yetirilməsi, ümumilikdə ölkə miqyasında iqtisadiyyatın

AUDIT 2024, 1 (43), səh. 23-35.
AUDIT 2024, 1 (43), pp. 23-35.
АУДИТ 2024, 1 (43), стр. 23-35.

rəqəmsal inkişafına müsbət təsir göstərə bilər. Milli iqtisadiyyatın tərkibində kommərsiya tipli müəssisələr xüsusi əhəmiyyətə malikdir, çünki belə müəssisələrin iqtisadi fəaliyyətinin əsas məqsədi məhsul istehsal etmək, xidmətlər göstərmək və işlər yerinə yetirməklə müəyyən məbləğdə mənfəət əldə etmək və sonradan ona aid vergi ödəməkdən ibarətdir ki, bu funksiyaların da yerinə yetirilməsində onların mövcud kapitalının dövrəni mühüm rol oynayır. Kommərsiya müəssisələrində kapitalın dövrəni və dövryyəsinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə onun rəqəmsal auditinin təşkil edilməsi də müsbət təsir göstərə bilər.

Kapitalın rəqəmsal auditinin xarakterik xüsusiyyətləri

Müəssisə və təşkilatlarda elektron mühasibat uçotunun işlənməsi, onun bazasında rəqəmsal auditin yerinə yetirilməsi, həmçinin rəqəmsal maliyyə mexanizmlərinin tətbiq edilməsi və bütün bunların milli iqtisadiyyatın müasir inkişafına müsbət təsir göstərməsi məsələləri bir sıra iqtisadçı alimlərin diqqətini cəlb etmişdir [7;9;10]. Lakin auditin heç də bütün bölmələrinə aid informasiyaların rəqəmsal işlənməsi prosesləri kifayət qədər tədqiq edilməmişdir. Müasir dövrdə auditin təşkil edilməsi və aparılması məsələlərinə həsr edilmiş bir çox əsərlərdə kapitalın auditinin ənənəvi metodikası daha çox araşdırılmış və burada, bir qayda olaraq, nizamnamə kapitalının auditini məsələləri ön plana çıxarılmışdır. Məsələn, onlardan birində müəssisənin təsisçiləri səhmdarları ilə hesablaşmaların auditini prosesində nizamnamə kapitalının auditini haqqında belə qeyd edilmişdir: “Təsisçilərlə və səhmdarlarla hesablaşmaları yoxlayarkən, auditor müəssisənin təsis sənədlərini, onun nizamnamə kapitalının həcmi və formalaşması qaydalarını xüsusi diqqətlə nəzərdən keçirməlidir” [13, s.246]. Audit üzrə son illərdə nəşr edilmiş əsərlərin təhlili göstərir ki, audit proseslərində informasiyaların rəqəmsal işlənməsi məsələlərinin kifayət qədər tədqiq edilmədiyi bölmələrdən biri də kapitalın auditini bölməsidir.

Rəqəmsal informasiya işləmələri sistemlərinin üstünlüklərindən bəhs edən bir sıra alimlər tərəfindən belə mütərəqqi texnologiyaların iqtisadi idarəetmənin bütün sahələrində, həmçinin onun mühüm tərkib hissələri olan mühasibat uçotu, audit və maliyyə nəzarəti sahələrində geniş istifadə edilməsinə dair maraqlı fikirlər irəli sürülmüşdür [8;10;12;14]. Onlardan bəziləri rəqəmsallaşmanın tək cə bir iqtisadi informasiya işlənməsi kimi deyil, daha geniş formatda qlobal miqyasda mövcud olmasını qeyd edirlər. “Rəqəmsallaşma yalnız hökumət xidmətlərini deyil, bütün ictimaiyyəti əhatə edir. Hazırkı inkişaf mərhələsi məhz klassik dünyadan rəqəmsal dünyaya keçid dövrünə təsadüf edir” [8, s.38]. Bununla yanaşı, rəqəmsallaşmanın idarəçilik və maliyyə sistemləri üçün də yüksək səmərəliliyə malik olduğu göstərilir. “İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi və Azərbaycan iqtisadiyyatının nəzəri təhlili göstərir ki, rəqəmsal idarəçilik və eləcə də elektron maliyyə, klassik idarəçilik sistemi ilə müqayisədə müstəsna üstünlüklərə və yüksək iqtisadi səmərəlilik səviyyəsinə malikdir” [9, s.77].

Elektron mühasibat uçotunun tətbiq edilmiş olduğu müəssisədə auditin təşkili və aparılması metodikası özünəməxsus xüsusiyyətlərə malik olur. Belə müəssisələrdə audit proseslərində elektron uçot registrlərində əks etdirilmiş informasiyalardan daha çox istifadə edilir. Kapitalın elektron uçotu şəraitində auditin aparılması zamanı auditor ilk əvvəl, elektron mühasibat uçotunun təşkili və aparılmasında istifadə edilən proqram məhsullarını nəzərdən keçirməli, onların tətbiqinin başlıca prinsiplərini öyrənməli, bundan sonra isə elektron mühasibat uçotu registrləri və onlarda uçot informasiyalarının işlənməsi və maliyyə hesabatları istiqamətində qruplaşdırılaraq, hesabat formalarında necə əks etdirilməsi mexanizmi ilə tanış olmalı və informasiyaların həmin dövr üçün qüvvədə olan mühasibat uçotu standartlarının tələblərinə uyğun olmaqla, ardıcılıqla işləndiyinə, uçot registrlərində və müvafiq maliyyə hesabatlarında düzgün əks olunduğuna əmin olmalıdır.

AUDIT 2024, 1 (43), səh. 23-35.
AUDIT 2024, 1 (43), pp. 23-35.
АУДИТ 2024, 1 (43), стр. 23-35.

Kapitalın rəqəmsal auditində auditorun informasiyaların analitik işlənməsi proseslərinə yanaşması və əminlik məqsədlərinə nail olması metodikası, onun qarşısında qoyulmuş məsələlərin məzmunu və xarakteristikasından asılı olaraq müxtəlif ola bilər. Burada kənar auditlə müəssisənin daxili audit arasında daha çox ciddi yanaşma fərqləri meydana gələ bilər. Kənar audit zamanı auditor kapitalın formalaşdırılması proseslərini özündə əks etdirən ilkin təsis sənədlərinin yoxlanmasından və onlarda göstərilən kapital informasiyalarının mühasibat uçotunda düzgün yerləşdirildiyinin müəyyən edildiyindən sonra auditin analitikası işlərini təşkil edir. Burada əvvəlcə nizamnamə kapitalının tərkibi, pay və səhmlərin uçotda düzgün əks etdirildiyi və bunlarla əlaqədar olan informasiyaların elektron uçot registrlərində düzgün əks etdirildiyi yoxlanaraq, bunlara dair auditor əminliyinin formalaşdırılması prosesləri yer alır. Bu prosesləri yerinə yetirdikdən sonra auditor kapitalın ayrı-ayrı tərkib hissələrinin mövcudluğunu və auditin əhatə etdiyi dövrdəki hərəkətini əks etdirən informasiyaların uçotda düzgün yer aldığı yoxlayaraq, burada bölüşdürülməmiş mənfəətin düzgünlüyünə əminlik yaratmalı, sonra isə kapital göstəricilərinin maliyyə hesabatlarında düzgün əks etdirilmiş olmasına dair auditor rəyi tərtib etməli və onu özünün auditor hesabatında yerləşdirməlidir.

Daxili audit zamanı auditor qarşısında müxtəlif çeşidli və çoxnövlü vəzifələr qoyula bilər. Adi hallarda, yəni müəssisə rəhbəri tərəfindən fərqli vəzifələr müəyyən edilmədikdə, auditor müəssisənin kapitalının düzgün formalaşdırılmış olmasını, təsis sənədlərinin düzgünlüyünü, təsisçilərin, səhmdarların və payçıların kapital hissələrinin nizamnamə kapitalında düzgün əks etdirilməsini, onlara dair analitik informasiyaların elektron uçot registrlərinə vaxtılı-vaxtında daxil edilməsini və etibarlı şəkildə qorunub saxlanmasını, dividendlərin müəyyən edilməsi, təsisçilər, səhmdarlar və payçılar arasında bölüşdürülməsi və ödənilməsinin uçotda düzgün əks etdirilməsini, ayrı-ayrı hesabat dövrləri üzrə bölüşdürülməmiş mənfəətin düzgün hesablanmış olmasını və onun istifadə edilməsinə dair lazımi qaydalara uyğun olan təsdiqləyici sənədlərin mövcud olmasını, mənfəətin bu sənədlərdə göstərilən təyinatlara uyğun istifadə edilmiş olmasını və digər bu kimi məsələləri nəzarətdə saxlamağa imkan verən analitik prosedurlar yerinə yetirilməlidir.

Müəssisədə elektron mühasibat uçotunun tətbiq edildiyi şəraitdə orada mövcud olan daxili audit qurumunda bu elektron informasiya sistemindən faydalanaraq, elektron daxili audit alt sisteminin yaradılması və onun mühasibat uçotu informasiyaları ilə inteqrasiya şəraitində fəaliyyət göstərməsi məqsəduyğun hesab edilir. Belə bir şəraitdə kapitalın uçotuna aid olan informasiyalara daxili audit alt sistemi tərəfindən maneəsiz girişə sistem administratoru tərəfindən icazə verilməli, onlar arasında elektron sənəd dövriyyəsi yaradılmalı, lakin uçot informasiyalarında auditor tərəfindən hər hansı bir dəyişikliyin aparılması qeyri-mümkün olmalıdır. Belə halda kapitalın uçotda düzgün əks etdirilməsi elektron uçot registrlərinin düzgün formalaşdırılması və onlarda informasiyaların vaxtılı-vaxtında işlənməsi həmçinin, kapitalın mövcud olması və hərəkətinə dair maliyyə informasiyalarının Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatda və kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabatda düzgün əks etdirilmiş olması məsələlərinin daxili auditor tərəfindən mütəmadi olaraq nəzarətdə saxlanmasına əlverişli şərait yaratmış olur. Bu isə müəssisədə hər hansı bir kənar auditin keçirildiyi hallarda ona daxili audit qurumu tərəfindən əhəmiyyətli informasiyaların operativ şəkildə təqdim edilməsinə və bununla da kənar auditə mühüm yardım göstərilməsinə səbəb olur.

Elektron mühasibat uçotu və rəqəmsal audit

Müəssisədə elektron mühasibat uçotunun formalaşmış olduğu şəraitdə audit proseslərinin də elektron informasiyalar əsasında aparılması lazım gəlir. Bu halda auditor elektron

AUDIT 2024, 1 (43), səh. 23-35.
AUDIT 2024, 1 (43), pp. 23-35.
АУДИТ 2024, 1 (43), стр. 23-35.

informasiya massivlərində yerləşən informasiyaları asanlıqla götürməyi və onları audit məqsədlərinə uyğun şəkildə işləməyi bacarmalıdır. Nəzərə alsaq ki, elektron mühasibat uçotunda müxtəlif səpgili proqram məhsullarından istifadə edilə bilər və bu sahədə müəssisənin seçimi heç bir vasitə ilə tənzimlənmir, bu halda auditor heyətinin elektron mühasibat uçotuna dair çoxnövlü proqram məhsulları haqqında geniş və əsaslı məlumatla malik olması zərurətinin qaçılmaz və aktual olması qəbul ediləndir. Qeyd edək ki, bir çox müəssisə və təşkilatlarda elektron mühasibat uçotunun aparılmasında geniş yayılmış tətbiqlərdən biri də kütləvi istifadə proqramlarının imkanlarından yararlanmaqla, uçotun ayrı-ayrı sahələrinə aid olan modulların hazırlanması və uçotda tətbiq edilməsindən ibarətdir. Burada belə modullardan biri olan, “Kapitalın rəqəmsal uçotu modulu” adlı elektron mühasibat uçotu tətbiqindən istifadə edilməsi şəraitində audit prosedurlarından nümunələrə baxılır. Virtual kommərsiya müəssisəsi olaraq, müəllif tərəfindən yaradılmış “Şahvəlli MMC”-də nizamnamə kapitalının elektron mühasibat uçotunun aparılması üçün nəzərdə tutulmuş bu proqram məhsulu “Microsoft Excel” proqramının informasiya işləmələri imkanlarından, həmçinin, excel düsturlarından istifadə etməklə işlənilib hazırlanmışdır [11]. Kapitalın uçotuna dair informasiyaların sözügedən modul vasitəsi ilə rəqəmsal işlənməsi proseslərində bu sahəyə aid olan hüquqi və normativ materialların tələbləri nəzərə alınmışdır [2;3]. Modulda kapitalın sintetik uçotu informasiyalarının elektron işlənmələri üçün formalaşdırılmış daxili massivləri nizamnamə kapitalının uçotu informasiyalarının işlənməsi mərhələlərinə uyğunlaşdırılaraq, orada müvafiq sayda Excel vərəqələri açılmış və onların hər birinə kapitalın sintetik uçotunun aparılması mərhələlərinə uyğun olan adlar verilmişdir. Bu halda auditor, hər şeydən əvvəl, sözügedən elektron informasiya tətbiqində nizamnamə kapitalının uçotunun bu mərhələlər üzrə ardıcılıqla işlənməsini və hər bir mərhələdə uçot informasiyalarının elektron registrlərdə düzgün əks olunmasını yoxlamalıdır. Mühasibat uçotuna dair ədəbiyyatların məzmunundan məlumdur ki, müəssisənin nizamnamə kapitalının sintetik uçotu prosesləri elektron uçot registrlərində aşağıda göstərilən mərhələlər üzrə ardıcılıqla əks olunmalıdır:

1-ci mərhələdə nizamnamə kapitalının formalaşdırılmasına dair baş vermiş təsərrüfat əməliyyatları ilkin sənədlər əsasında elektron əməliyyat jurnalına daxil edilir;

2-ci mərhələdə həmin elektron əməliyyat jurnalına daxil edilmiş təsərrüfat əməliyyatlarının memorial-orderdə iqtisadi məzmununa görə qruplaşdırılması yolu ilə nizamnamə kapitalı üzrə icmal müxəbirləşmələr tərtib edilir;

3-cü mərhələdə memorial-orderdə yer almış icmal müxəbirləşmələr üzrə ayrı-ayrı hesablara aid Baş Kitabın elektron hesab vərəqələri işlənilir;

4-cü mərhələdə hesablar üzrə dövriyyə və qalıq məbləğlərinin dövriyyə-qalıq cədvəlinə qeyd edilməsi və yekun məbləğlərin hesablanaraq, elektron dövriyyə-qalıq cədvəli tərtib edilir;

5-ci mərhələdə elektron dövriyyə-qalıq cədvəlinin məlumatları əsasında elektron mühasibat balansı hazırlanır;

6-cı mərhələdə elektron mühasibat balansının məlumatlarından istifadə etməklə, Maliyyə vəziyyəti haqqında elektron hesabat forması hazırlanır;

7-ci mərhələdə Baş Kitabda yerləşdirilmiş elektron hesab vərəqələrinin məlumatlarından istifadə etməklə, Kapitalda dəyişikliklər haqqında elektron hesabat forması hazırlanır [15, s.329-332].

Kapitalın uçotu informasiyalarının formalaşmasının göstərilən mərhələlər üzrə ardıcılıqla baş verdiyinə əmin olmaq üçün auditor hər bir müvafiq elektron uçot registrinin informasiya xüsusiyyətləri ilə tanış olmalıdır. Burada göstərilən sintetik uçot mərhələlərinə müvafiq olaraq, auditor “Əməliyyat jurnalı”, “Memorial order”, “Kapital ledcer-hesabları”, “Döv-

AUDİT 2024, 1 (43), səh. 23-35.
AUDIT 2024, 1 (43), pp. 23-35.
АУДИТ 2024, 1 (43), стр. 23-35.

riyyə-qalıq cədvəli”, “Mühasibat balansı”, “Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabat” və “Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabat” adlandırılmış 7 ədəd Excel vərəqindəki elektron tabloların quruluşu və informasiya əlaqələri ilə tanış olmalı və onlarda əks etdirilmiş informasiyaların düzgünlüyünü yoxlamalıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, kapitalın uçotuna dair informasiyaların analitik uçot işləmələri prosesində baş vermiş təsərrüfat əməliyyatlarının tarixi, məzmunu və məbləği “Əməliyyat jurnalı” adlanan elektron tabloda müvafiq xanalara yazıldıqdan sonra, hər bir əməliyyatın iqtisadi məzmununa uyğun müxabirləşmə təyin edilir və müxabirləşən hesabların nömrələri elektron tablonun “Debet” və “Kredit” xanalarına yazılır. Bundan sonra qalan 4 ədəd elektron uçot registrində, həmçinin 2 ədəd maliyyə hesabatı formasında informasiyalar avtomatik olaraq formalaşır və bununla da kapitalın sintetik uçotu və maliyyə hesabatlarında əks etdirilməsi prosesləri tamamlanmış olur [11]. Audit prosesində burada göstərilən uçot informasiyalarının elektron uçot registrlərində ardıcılıqla və düzgün işlənməsinin, həmçinin informasiyaların sözügedən maliyyə hesabatlarında düzgün əks etdirilməsinin yoxlanması məqsəduyğun hesab edilir.

Müəssisə kapitalının ilkin formalaşdırılması proseslərinin auditi nizamnamə kapitalına dair informasiyaların analitikası əsasında, bu sahədə baş vermiş dəyişikliklərin xronoloji ardıcılıqla qeydiyyata alınması və müşahidə edilməsi ilə paralel olaraq aparılır. Elektron mühasibat uçotunun mövcud olduğu şəraitdə auditorun 301 №-li “Nizamnamə (nominal) kapitalı” və 302 №-li “Nizamnamə (nominal) kapitalının ödənilməmiş hissəsi” hesabları üzrə elektron hesab vərəqələrinə, yəni elektron Baş Kitabın müvafiq hissələrinə giriş edərək, orada qeydə alınmış mühasibat yazılışlarını (Baş Kitaba işlənmiş mühasibat müxabirləşmələrini) nəzərdən keçirməsi təklif edilir. Bu zaman hər bir yazılış məbləğinin müvafiq ilkin sənədlərlə təsdiqlənməsi, həmçinin nizamnamə kapitalının artırılması və azaldılması əməliyyatlarının müəssisənin təsis sənədlərinin qeydiyyata alınması və dəyişikliklərin edilməsi ilə uzlaşdırıldığı yoxlanılması və bunların nəticələrinin auditor hesabatında qeyd edilməsi məqsəduyğun hesab edilir.

Nizamnamə kapitalının audit prosesində həmçinin müəssisənin təsis sənədlərinin mühüm tərkib hissəsi sayılan nizamnamə də auditor tərəfindən diqqətlə nəzərdən keçirilməlidir, çünki müəssisənin nizamnamə kapitalının ilkin formalaşdırılması, həmçinin təsərrüfat fəaliyyəti dövründə lazım olduğu hallarda onun artırılması və azaldılması əməliyyatları nizamnamənin ilkin qeydiyyata alınmasında, həmçinin sonrakı dəyişikliklərdə öz əksini tapmalıdır. Auditor belə hallarla qarşılaşdıqda burada Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 90, 103, 104 və 105-ci maddələrində təsbit edilmiş müddəaların tələblərinin müəssisə tərəfindən necə yerinə yetirilmiş olmasını qiymətləndirilməsi və bu barədə auditor hesabatında qeyd edilməsi məqsəduyğundur. Qeyd edək ki, Mülki Məcəllənin 90-cı maddəsində məhdud məsuliyyətli cəmiyyətin, 103, 104 və 105-ci maddələrində isə səhmdar cəmiyyətinin nizamnamə kapitalının yaradılması, artırılması və azaldılmasına dair qanun müddəaları yer almışdır [1]. Müəssisənin nizamnaməsinin və ona uyğun kapital əməliyyatlarının auditor yoxlamasının aparılması, özlüyündə yüksək ixtisaslı professional yanaşma tələb edir. “Müəssisənin nizamnaməsinin audit ekspertizasına bir neçə istiqamətdən yanaşılmalıdır. Müəssisənin nizamnaməsində ekspertizanın obyektlərindən biri də mülkiyyət münasibətlərinin nizamnamədə öz əksini tapması və faktiki olaraq, onun realizə vəziyyətinin qiymətləndirilməsidir” [5, s.163-164].

Müəssisənin kapitalının digər tərkib hissələri olan kapital ehtiyatlarının və bölüşdürülməmiş mənfəətin, həmçinin dividendlərlə əlaqədar olan proseslərin auditində də bunlara oxşar, lakin bu audit obyektlərinin hər birinin öz iqtisadi mahiyyətinə və özünəməxsus xarakterik xüsusiyyətlərinə uyğun olan ekspertiza və yoxlama üsullarından istifadə edilir.

AUDIT 2024, 1 (43), səh. 23-35.
AUDIT 2024, 1 (43), pp. 23-35.
АУДИТ 2024, 1 (43), стр. 23-35.

Kapitalın rəqəmsal auditi prosesində informasiyaların təhlili

İstər kənar audit olsun, istərsə də daxili audit, kapitalın auditinin mühüm mərhələləri uçot informasiyalarının düzgünlüyünün yoxlanması və müvafiq maliyyə hesabatı informasiyalarının düzgünlüyünə dair əminliyin hasil edilməsi və bunların auditor hesabatında qısa və lakonik şəkildə əminliklə əks etdirilməsindən ibarətdir. Bu mərhələlərin hər birinin yolu maliyyə hesabatı və mühasibat uçotu informasiyalarının təhlilindən keçir. Ona görə də kapitalın rəqəmsal auditi prosesində auditor tərəfindən onun təhlili məsələlərinə də geniş yer verilməlidir. Bu proseslərdə kapitalın ilkin formalaşdırılması, mövcudluğu və hərəkətini əks etdirən informasiyaların təhlil edilməsi vacib məsələlərdən hesab olunur.

Kapitalın auditi proseslərinin əsaslı şəkildə idarə edilməsi və başa çatdırılması üçün vacib olan prosedurlardan biri də kapitala dair hesabat informasiyalarının təhlilindən ibarətdir. Müəssisənin kapitalı müxtəlif istiqamətlər üzrə və fərqli tematikalarla təhlil edilə bilər. Məsələn, nizamnamə kapitalının auditi üçün onun müxtəlif tematikalar üzrə təhlilindən istifadə edilə bilər. Kapital ehtiyatlarının və yaxud onlardan hər hansı bir tərkib elementinin, həmçinin də bölüşdürülməmiş mənfəətin auditi üçün başqa bir tematika üzrə təhlilin aparılması tələb oluna bilər. Bütün hallarda təhlilin istiqaməti və tematikası auditor tərəfindən onun qarşısında dayanan məqsədə nail olmaq üçün müstəqil şəkildə müəyyən edilir. Audit prosesində daha çox təhlil edilən istiqamət müəssisənin kapitalının ümumi məbləğinin inkişafı ilə bağlı olur. Odur ki, burada nümunə üçün müəssisənin kapitalının ümumi həcmi xarakterizə edən təhlil məsələsinə diqqət yönəldilir. Məlumdur ki, müəssisənin kapitalı onun özünə məxsus olan vəsaitlərinin məbləğini əks etdirən balans göstəricisidir. Bir sıra hallarda müəssisənin maliyyə vəziyyətini ekspertiza edən auditorun diqqətini onun bütün aktivlərinin içərisində kapitalın tutduğu xüsusi çəki göstəricisi cəlb edir. Müəssisənin maliyyə vəziyyətini qısa və aydın şəkildə xarakterizə etmək üçün onun məcmu aktivlərinin tərkibində kapitalın pay nisbəti göstəricisi kifayət qədər əsaslandırılmış fikir formalaşdırır. Kapitalın məbləğinin daha çox olması müəssisənin məcmu aktivlərinin tərkibində kapitalın pay nisbətinin yüksək olması ilə nəticələnir. Bununla yanaşı, müəssisənin maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsində kapitalın tərkib hissələrinin də vəziyyəti müxtəlif amillərlə təsiredici rol oynayır. Bütün bunlar kapitalın auditorlar tərəfindən mütəmadi qaydada təhlil edilməsini və onun vasitəsi ilə müəssisənin maliyyə vəziyyətinə dair əsaslandırılmış fikirlərin formalaşdırılmasını zəruri edir.

Audit prosesində kapitalın təhlili

Kapitalın auditi və təhlilinin əsas məqsədi müəssisənin maliyyə vəziyyəti və maliyyə sabitliyi barəsində elmi cəhətdən əsaslandırılmış mülahizələrin irəli sürülməsindən və bununla da müəssisə iqtisadiyyatının səmərəli şəkildə inkişaf etdirilməsinə dair istiqamətlərin aşkar edilməsinə köməklik göstərilməsindən ibarətdir. Bu məqsədə əlverişli şəkildə nail olmaq üçün bir neçə istiqamətdə təhlil aparılmalıdır. Əvvəlcə müəssisənin kapitalının ümumi həcminin, sonra isə tərkibi və quruluşunun təhlil edilməsi məqsədəuyğun hesab edilir. Bunların hər biri müxtəlif üsullarla təhlil edilə bilər, lakin təhlilin nəticələri üzrə formalaşdırılan mülahizələr müəssisənin inkişafının yönləndirilməsində eyni dərəcədə əhəmiyyətə malik olur.

Kapitalın təhlili prosesində hansı informasiyalardan istifadə olunması təhlilin məqsədindən və onun qarşısında qoyulan tələblərdən asılı olaraq, müxtəlif ola bilər. Kapitalın mövcud olmasını, onun tərkibinin müasir vəziyyətini və illər üzrə necə dəyişməsi məsələlərini təhlil etmək üçün müəssisənin maliyyə hesabatlarında əks etdirilmiş informasiyalardan istifadə etmək kifayətdir. Lakin müəssisənin kapitalının tarixən necə formalaşmış olması, inkişafı, müəssisənin fəaliyyəti prosesində hansı məqsədlərə və necə istifadə edilməsini və digər bu kimi bir sıra incə məsələləri təhlil etmək üçün daha dərin qatlarda saxlanılan informasiyalara, keçmiş illərin

AUDIT 2024, 1 (43), səh. 23-35.
AUDIT 2024, 1 (43), pp. 23-35.
АУДИТ 2024, 1 (43), стр. 23-35.

arxiv materiallarına, müəssisənin təsis sənədlərinə, illər üzrə mənfəətin bölüşdürülməsi və istifadəsi protokollarına və digər bu kimi informasiyalara müraciət etmək tələb olunur.

Kapitalın ümumi şəkildə və ilkin mərhələdə təhlilinin əsas informasiya mənbələri müəssisənin maliyyə hesabatında yer alır. Bu halda, əsasən Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatın və Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabatın informasiyalarından istifadə olunur. Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabat müəssisənin maliyyə vəziyyətini müqayisəli formada əks etdirən maliyyə hesabatı forması olmaqla, onun "Kapital" adlanan bölməsində müəssisənin kapitalının ayrı-ayrı tərkib hissələri üzrə qalıq məbləğləri əks olunur. Bu tipli informasiyalardan kapitalın müasir vəziyyətinin, inkişafının və tərkibində baş verən dəyişikliklərin araşdırılması üçün istifadə edilə bilər. Kapitalın təhlilində istifadə olunacaq daha geniş informasiyalar Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabatda yer alır. Bu hesabat müəssisənin xüsusi kapitalının hərəkətini əks etdirən maliyyə hesabatı formalarından biridir. Xüsusu kapitalın tərkib hissələrinə nizamnamə kapitalı, ehtiyat kapitalı, əlavə kapital, eləcə də hesabat ilinin və əvvəlki illərin bölüşdürülməmiş mənfəəti daxildir.

Kapitalın təhlili prosesi elə təşkil edilməlidir ki, nəticədə onun formalaşması mənbələrini, ümumi həcmində və tərkibində baş verən dəyişikliklərin nəticələrini, eləcə də müəssisənin malik olduğu kapitaldan səmərəli istifadə etmək qabiliyyətini müəyyənləşdirmək, onun artırılması ehtiyatlarını aşkar etmək, müəssisənin bölüşdürülməmiş mənfəətinin cari ilə aid olan və keçmiş illərdən yığılan hissələrini qiymətləndirmək və digər bu kimi vacib məsələləri həll etmək mümkün olsun.

Müəssisənin kapitalının təhlili prosesini onun mövcudluğunun müasir vəziyyəti və son bir neçə il ərzində necə dəyişməsi barədə informasiyaların toplanması, araşdırılması, şərh edilməsi və təqdim edilməsi ilə başlamaq məqsədəuyğundur. Bu prosesləri yerinə yetirmək üçün son bir neçə ilin maliyyə hesabatları lazımdır. Hər şeydən əvvəl, kapitalın illər üzrə dinamik dəyişməsi və inkişafı meylləri, sonra isə onun tərkibində baş verən dəyişikliklər təhlil edilir.

Müasir dövrdə iqtisadi ədəbiyyatda müəssisənin kapitalının bu və ya digər məsələlərini əks etdirən bir sıra nisbi göstəricilər haqqında məlumat verilir. Bizim fikrimizcə, burada daha bir nisbi göstəricinin istifadə olunması məqsədəuyğundur. Bu göstərici müəssisənin məcmu aktivlərinin tərkibində kapitalın pay nisbəti (MATKP) göstəricisi adlanır. O, müəssisənin kapitalının məcmu aktivlərə nisbətini ifadə edir. Bu göstərici müəssisənin kifayət qədər kapitalla malik olması barədə ilkin təsəvvür yarada bilər. Bununla da MATKP göstəricisi müəssisənin maliyyə vəziyyətinin və maliyyə sabitliyinin qiymətləndirilməsində əhəmiyyətli rol oynaya bilər. Burada nümunə üçün ARDNŞ-nin maliyyə hesabatlarından istifadə etməklə, məcmu aktivlərin tərkibində kapitalın pay nisbəti (MATKP) göstəricisinin hesablanması və təhlildə istifadə edilməsinin bəzi məsələlərinə qısaca olaraq nəzər salaq.

ARDNŞ-nin 2018-2022-ci illərə aid maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatlarında əks olunmuş informasiyalardan istifadə etməklə, şirkətin məcmu aktivlərinin tərkibində kapitalın pay nisbətinin (MATKP göstəricisinin) necə hesablanması aşağıdakı cədvəldə əks olunmuşdur (Bax: Cədvəl).

MATKP göstəricisini hesablamaq üçün şirkətin məcmu kapitalının məbləğini 100-ə vurub, məcmu aktivlərin məbləğinə bölmək lazımdır. Bu göstərici müəssisənin maliyyə vəziyyəti bərsində əsaslı təsəvvür yarada bilər. Burada ARDNŞ-nin müvafiq illərin sonuna MATKP göstəricilərinin hesablanması prosesi başa çatdıqdan sonra bu göstəricinin 2018-ci ildə 38,53 faiz, 2019-cu ildə 37,21 faiz, 2020-ci ildə 34,17 faiz, 2021-ci ildə 32,80 faiz, 2022-ci ildə 41,24 faiz olması müəyyən edilmişdir. Cədvəldə əks olunmuş informasiyalardan görüldüyü kimi, 2018-2022-ci illərdə ARDNŞ-nin həm aktivlərinin, həm də kapitalının məcmu məbləğlərində ciddi dəyişikliklər baş vermişdir. Belə ki, göstərilən 5 ildə şirkətin aktivlərinin məcmu məbləği 18699 milyon manat, və ya 30,1 faiz, kapitalının məcmu məbləği isə 9391 milyon manat, və ya 39,2 faiz artmışdır.

AUDIT 2024, 1 (43), səh. 23-35.
AUDIT 2024, 1 (43), pp. 23-35.
АУДИТ 2024, 1 (43), стр. 23-35.

Cədvəl 1.

**ARDNŞ-nin məcmu aktivlərinin tərkibində kapitalın pay nisbəti
(İlin sonuna olan göstəricilər üzrə) (milyon manatla)**

№	İllər	Cəmi aktivlər, milyon manatla	Cəmi kapital, milyon manatla	MATKP göstəricisi, faizlə
1.	2018	62136	23944	38,53
2.	2019	65375	24328	37,21
3.	2020	64155	21923	34,17
4.	2021	69357	22750	32,80
5.	2022	80835	33335	41,24

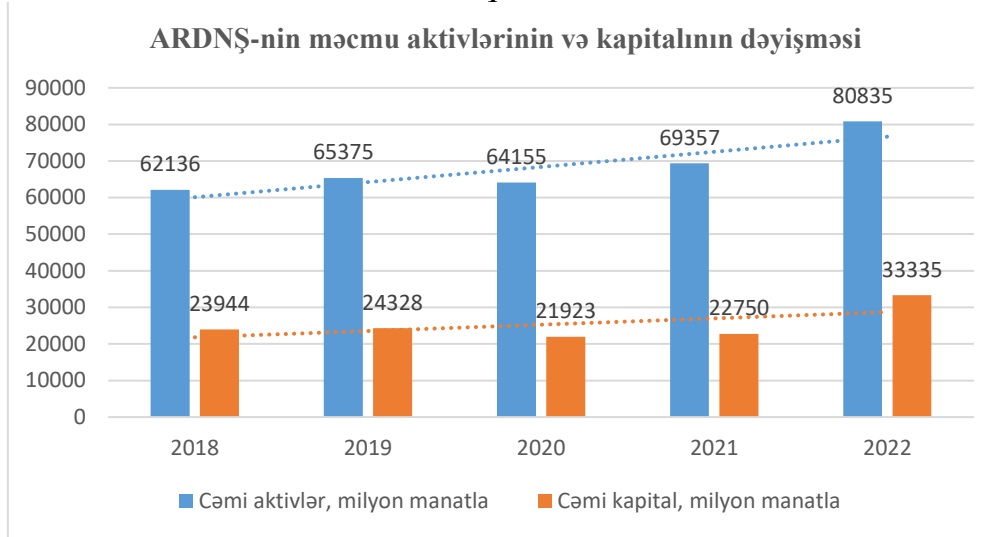
Mənbə: ARDNŞ-nin Konsolidasiya edilmiş maliyyə hesabatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir [4]

Həm aktivlərin, həm də kapitalın məbləği illər üzrə qeyri-bərabər şəkildə dəyişmiş, gah artmış, gah da azalmışdır. Burada 2020-ci ildə baş vermiş azalma diqqəti daha çox cəlb edir. Həmin ildə şirkətin aktivləri 1220 milyon manat, kapitalı isə 2405 milyon manat azalmışdır. Bunun əsas səbəbi dünyada baş verən COVID-19 pandemiyası olmuşdur. Belə ki, 2020-ci ili şirkət 1965 milyon manat zərərələ başa vurmuşdur ki, bunun da nəticəsində onun məcmu kapitalının məbləği 2405 milyon manat azalmışdır. Növbəti 2021-ci ildə vəziyyət bir qədər yaxşılaşsa da, kapitalın məcmu məbləği hələ də 2019-cu ilin səviyyəsinə çata bilməmişdir. 2021-ci ildə kapital özündən əvvəlki ilə nisbətən 827 milyon manat artmışdır ki, bu da 2019-cu ilin səviyyəsinə çatmaq üçün kifayətləndirici olmamışdır. Şirkətin aktivlərinin və kapitalının əsaslı şəkildə artımı 2022-ci ildə baş vermişdir ki, bu da onun idarə olunması sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə bağlıdır. Təqdim edilən informasiyalardan göründüyü kimi, 2022-ci ildə özündən əvvəlki illə müqayisədə aktivlərin məbləği 11748 milyon manat, kapitalın məbləği isə 10585 milyon manat artmışdır ki, bu da təhlil edilən beşillik dövrdə ən yüksək göstəricidir. Şirkətin məcmu aktivlərinin və kapitalının necə dəyişməsi növbəti diaqramda əks olunmuşdur (Bax: Diaqram).

Burada verilmiş diaqramda əks olunduğu kimi, şirkətin aktivlərinin artdığı 2018-ci, 2019-cu, 2021-ci və 2022-ci illərdə onun kapitalı da artmış, aktivlərin azaldığı 2020-ci ildə isə kapitalı da azalmışdır. Şübhəsiz ki, bu iki göstərici arasında heç də asan görünə bilməyən gizli bir bağlılıq vardır ki, onun da araşdırılması başqa bir tədqiqatın mövzusu olacaqdır. Burada isə diqqəti MATKP göstəricisinə yönəltməyi məqsədəuyğun hesab edirik. Bu göstərici yuxarıda vermiş cədvəlin sonuncu sütununda əks olunmuşdur. Göründüyü kimi, MATKP göstəricisinin faizlə ifadə olunmuş qiyməti 2019-cu, 2020-ci və 2021-ci illərdə get-gedə azalaraq, 2018-ci ildəki 38,53 faizdən 2021-ci ilin sonunda 32,80 faizə düşmüş, 3 il ərzində 5,73 faiz azalma baş vermişdir. Bizim fikrimizcə, bu o deməkdir ki, bu illər ərzində şirkət pulları havaya sovurmuş, onun aktivlərinin yüksək tempə artımı kapitalın analoji artımı ilə nəticələnməmişdir. Bu cür neqativ vəziyyət yalnız 2020-ci ildə aradan qaldırılmışdır.

AUDIT 2024, 1 (43), səh. 23-35.
AUDIT 2024, 1 (43), pp. 23-35.
АУДИТ 2024, 1 (43), стр. 23-35.

Diagram 1.

Mənbə: Cədvəl informasiyaları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Həmin ilin sonunda MATKP göstəricisi özündən əvvəlki 2021-ci ilə nisbətən 8,44 faiz artaraq, 41,24 faizə çatmışdır. Şirkətin MATKP göstəricisinin illər üzrə necə dəyişməsi aşağıdakı qrafikdə öz əksini tapmışdır (Bax: Qrafik).

Verilmiş qrafikdən görüldüyü kimi, şirkətin MATKP göstəricisi 2018-2021-ci illərdə ildən-ilə mütəmadi olaraq azalmağa doğru meyl etmiş, yalnız 2022-ci ildə artaraq, 2018-ci ilin səviyyəsindən yuxarıya qalxmışdır.

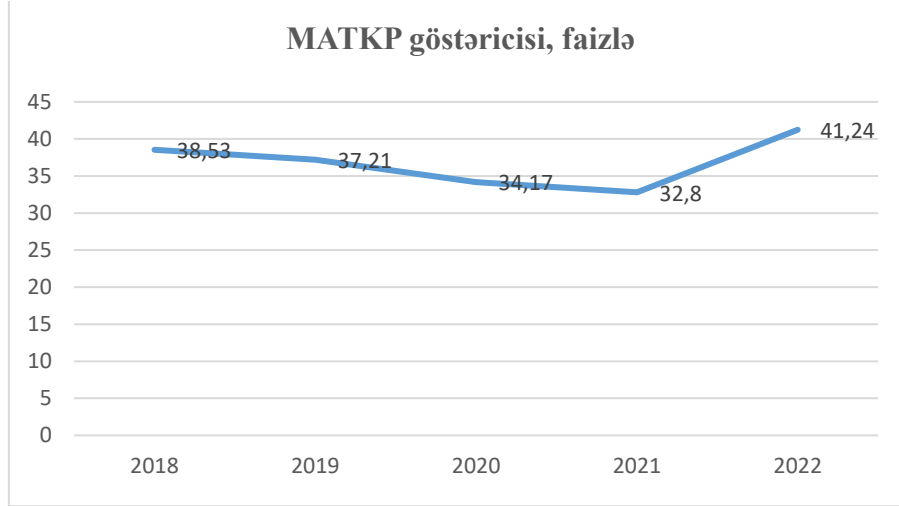
Bizim fikrimizcə, ARDNŞ-də məcmu aktivlərin tərkibində kapitalın pay nisbətini əks etdirən 2022-ci il göstəricisini kommertiya tipli istehsal təşkilatı üçün çox əlverişli və yüksək hesab etmək olar. Bu əmsal göstərir ki, şirkətin məcmu aktivlərinin 41,24 faizi onun öz vəsaitlərindən, qalan 58,76 faizi isə borc alınmış vəsaitlərdən ibarətdir. Ümumilikdə götürdükdə isə bu tipli kommertiya müəssisələri üçün MATKP göstəricisinin 33,3 faizdən yuxarı olmasını müəssisənin maliyyə sabitliyinin möhkəmliyinin qarantı kimi qəbul edilməsini məqsədəuyğun hesab edirik. Bu göstərici müəssisənin məcmu kapitalının onun məcmu aktivlərinin məbləğinin 1/3-dən çox olduğunu əks etdirir.

Kapitalın təhlilinin mühüm istiqamətindən biri də onun tərkib hissələrinin araşdırılmasıdır. Kapitalın tərkibi və quruluşunu təhlil edərkən onun hər bir hissəsinin xüsusiyyətlərini nəzərə almaq lazımdır. Kapitalın tərkibi və quruluşunun təhlil zamanı müəssisənin nizamnamə kapitalına xüsusi diqqət yetirilmək məqsədəuyğundur. Nizamnamə kapitalı müəssisənin yaradılması zamanı təsisçilərin onun əmlakına qoymuş olduqları vəsaitlərin məbləğindən ibarət olur. Qərb ədəbiyyatında kapitalın bu növü nominal kapital adlanır. Müəssisənin fəaliyyət göstərdiyi müddətdə nizamnamə kapitalı yenidən təşkil edilə, artırıla və ya azaldıla bilər. Onun həcmi (məbləği) və necə təşkil olunması barədə zəruri informasiyalar müəssisənin təsis sənədlərində əks olunur [2; s.330]. Bu sənədlərdən ən mühümü müəssisənin nizamnaməsidir.

AUDIT 2024, 1 (43), səh. 23-35.
AUDIT 2024, 1 (43), pp. 23-35.
АУДИТ 2024, 1 (43), стр. 23-35.

Qrafik 1.

Şirkətin illər üzrə MATKP göstəricisinin dəyişməsi

Mənbə: Müəllif tərəfindən aparılmış hesablamalar əsasında tərtib edilmişdir.

Nizamnamə kapitalının hesabat dövründəki vəziyyəti müəssisənin maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatında, artması və ya azalması isə kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabatda əks olunur. Nizamnamə kapitalını təhlil edərkən, ilk növbədə, onun formalaşmasının tamlığı qiymətləndirilir, zərurət yarandıqda təsisçilərdən hansının nizamnamə kapitalına qoyuluş etmək öhdəliklərini yerinə yetirmədiyi müəyyənəndirilir. Sonra isə təhlilin əhatə etdiyi dövrdə onun artması və azalması halları araşdırılmaqla yanaşı, dəyişikliklərin səbəbləri, mənbələri, istiqamətləri və nəticələri şərh edilir.

Səhmdar cəmiyyəti təşkilatı formasına malik olan müəssisə və təşkilatlarda nizamnamə kapitalı səhmdar kapitalı formasında formalaşdırılır. Səhmdar kapitalını təhlil edərkən, təşkilatın səhmdarlardan satın alınan öz səhmlərinin olub-olmadığını və onların satın alınması məqsədlərini müəyyənəndirmək lazımdır. Səhmdar kapitalının özəlliyi ondan ibarətdir ki, onun vasitəsi ilə müəssisəyə çoxsaylı hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən uzunmüddətli əsaslarla investisiya qoyulur və onlar səhm alətləri vasitəsilə müəssisənin əsas hüquqi sahiblərinə çevrilirlər [1;6]. Səhmdar kapitalının yüksək olmasının sosial konteksti ondan ibarətdir ki, müəssisənin səhmdarları ümumilikdə xalqın tərkib hissəsidir və bununla da səhmdarların timsalında müəssisənin xalqa məxsus olduğu məlum olur. Ölkə miqyasında açıq satış dövriyyəsində olan səhmlərin payı nə qədər çox olarsa, orada iqtisadiyyatın daha çox xalqa məxsus olduğu barədə fikir söyləmək olar. Ona görə də ölkədə və ya regionda mövcud olan müəssisələrin məcmu kapitalında səhmdar kapitalının pay nisbətini iqtisadiyyatın xalqa nə dərəcədə məxsus olmasını əks etdirən göstəricilərdən biri kimi qəbul etmək məqsədəuyğun hesab edilir.

Kapitalın tərkibində xüsusi diqqət yetirilməli olan hissələrdən biri də bölüşdürülməmiş mənfəətdir. Bölüşdürülməmiş mənfəət müəssisənin uzunmüddətli maliyyə-təsərrüfat fəaliyyəti prosesində qazanmış olduğu xalis mənfəətinin dividend şəklində ödənilməmiş hissələrinin məcmu məbləğindən ibarətdir. İllər üzrə mənfəətin bu hissələri yığılaraq qalır və müəssisənin hüquqi sahiblərinin kapitalına əlavə edilir. Bölüşdürülməmiş mənfəəti təhlil edərkən kapitalın ümumi məbləğində onun payının dəyişməsinə qiymətləndirmək lazımdır. Bu göstəricinin aşağı düşməsi işgüzar fəallığın azalmasını göstərə bilər və buna görə də auditorun diqqət mərkəzində olmalıdır.

AUDİT 2024, 1 (43), səh. 23-35.
AUDIT 2024, 1 (43), pp. 23-35.
АУДИТ 2024, 1 (43), стр. 23-35.

Y E K U N

Beləliklə, kapitalın elektron uçotu şəraitində onun rəqəmsal auditinin aparılmasına əlverişli şərait yaranır. Audit prosesində elektron uçot registrlərində əks olunmuş informasiyaların müəssisənin təsis sənədləri ilə, həmçinin kapitalın dəyişməsi və inkişafına dair ilkin sənədlərlə qarşılıqlı şəkildə yoxlanması məqsədəuyğun hesab edilir. Kapitalın auditor tərəfindən təhlil edilməsi müəssisənin maliyyə vəziyyəti haqqında düzgün təsəvvürün formalaşdırılmasında mühüm rol oynayır ki, bu da auditor rəyinin hazırlanmasında, orada maliyyə hesabatlarında verilmiş informasiyaların düzgünlüyünə dair əminliyin ifadə edilməsində vacib məqamlardan hesab edilir. Burada kapitalın təhlili prosesində işlənilib hazırlanmış məcmu aktivlərin tərkibində kapitalın pay nisbəti (МАТКР) göstəricisindən istifadə olunması və bu göstəricinin hesablanması metodikası müəllif tərəfindən təklif edilir. Bu göstəricinin audit prosesində istifadə edilməsi həm kapitalın audit nəticəsində auditor əminliyinin formalaşdırılmasında, həm də maliyyə hesabatı informasiyalarının istifadəçilərində müəssisə haqqında real təsəvvürlərin yaradılmasında mühüm rol oynaya bilər.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. Bakı, 28 dekabr 1999-cu il: <https://e-qanun.az/framework/46944>
2. “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 4 may 2018. 27 s.
3. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının 30 yanvar 2017-ci il tarixli Q-01.Nəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş və 18 oktyabr 2018-ci il tarixli Q-09.Nəli Qərarı ilə dəyişiklik edilmiş “Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına əsasən mühasibat uçotunun aparılması Qaydaları”. 212 s.
4. Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına uyğun Konsolidasiya edilmiş maliyyə hesabatları: 31 dekabr 2019-ci il və 31 dekabr 2021-ci il tarixlərinə. <https://www.socar.az/az/page/maliyye-hesabatları>
5. Abbasov İ.M. Audit. Dərslik. Bakı, 2007. 530 s.
6. Audit. Dərs vəsaiti. V.T.Novruzovun redaktorluğu ilə. Bakı, Azərbaycan Milli Ensiklopediyası Nəşriyyatı, 2001. 604 s.
7. İsmayılov M.H., Əhmədov Y.B., Muxtarov P.E. və b. Audit praktikum. Dərs vəsaiti. Bakı, “Mütərcim”, 2015. 328 s.
8. Məmmədov S.M. Rəqəmsal keçid və elmi texnoloji inkişafın sürətləndirilməsi zəruriliyi. Bakı, “Ecoprint”, 2021. 408 s.
9. Məmmədov S.M. Rəqəmsal maliyyə. Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti. Bakı-Gəncə, “Elm və Təhsil” Nəşriyyatı, 2022. 804 s.
10. Məmmədova Ə.Ə., Məmmədov F.C. Makroiqtisadi göstəricilərin təhlilində Excel elektron cədvəli. Bakı, “Kooperasiya” Nəşriyyatı, 2002. 211 s.
11. Mehdiyev V.M. Kommersiya müəssisələrində kapitalın rəqəmsal mühasibat uçotunun təşkili məsələləri. “Kooperasiya” elmi-praktiki jurnalı, Bakı, 2023, №2 (69), s.155-168
12. Mehdiyev V.M. Milli mühasibat uçotu standartları və kompüter mühasibatı: mahiyyəti, formalaşdırılması və tətbiq edilməsi problemləri. Bakı, “SABAHA” Nəşriyyatı, 2014. 228 s.
13. Namazova C.B. Audit. Dərslik. Bakı, 2012. 292 s.
14. Salahov Ə.S. Mühasibat uçotunun kompüterləşdirilməsi. “Azməhasib” mühasibat uçotu proqramları paketinin tətbiqi xüsusiyyətləri. Dərs vəsaiti. Bakı, “Kooperasiya” Nəşriyyatı, 2008. 236 s.
15. Salahov Ə.S., Mehdiyev V.M. Mühasibat uçotu. Dərslik. Bakı, “3 sayılı Bakı Mətbəəsi” ASC, 2016. 566 s.

Vugar Mukhtar Mekhdiyev,
Ph.D. (Econ.), Associate Professor,
Azerbaijan Cooperation University,
E-mail: vugarmehdiyev@yandex.ru
© V.M. Mekhdiyev, 2024

AUDIT OF CAPITAL IN THE CONDITION OF ELECTRONIC ACCOUNTING

A B S T R A C T

The purpose of the research is to investigate the issues of digital audit of capital by using the information reflected in electronic accounting registers in commercial enterprises and to put forward suggestions for improving the audit based on this.

The methodology of the research is based on the relevant provisions of the existing normative-legal materials on the initial formation and development of capital in commercial enterprises, it consists of examining the current situation in the field of its audit and developing a methodology for organizing a digital audit of capital based on this.

The practical importance of the research is that it is possible to realize the possibilities of conducting a digital audit of the capital in the conditions where electronic accounting is applied in the enterprise, the implementation of which will create conditions for the improvement of the audit according to modern standards.

The results of the research – in the conditions where electronic accounting is applied in the enterprise, an electronic internal audit subsystem can be created, which can be a real contribution to the digitalization of both internal and external audit. The existence of such an information system creates favorable conditions for the internal auditor to regularly monitor the correct reflection of information in capital accounting and financial reports, and in cases where an external audit is conducted, important information is provided to him by the internal audit service.

The originality and scientific novelty of the research consists of making proposals on the methodology of organizing and conducting the digital audit of capital.

Keywords: commercial enterprises, digital audit, capital analysis, authorized capital.

AUDİT 2024, 1 (43), səh. 23-35.
AUDIT 2024, 1 (43), pp. 23-35.
АУДИТ 2024, 1 (43), стр. 23-35.

*Мехдиев Вугар Мухтар оглы,
доктор философии по экономике, доцент,
Азербайджанский Университет Кооперации
E-mail: vugarmehdiyev@yandex.ru
© Мехдиев В.М., 2024*

АУДИТ КАПИТАЛА В УСЛОВИЯХ ЭЛЕКТРОННОГО УЧЕТА

РЕЗЮМЕ

Цель исследования - изучить вопросы цифрового аудита капитала путем использования информации, отраженной в электронных регистрах учета коммерческих предприятий, и на основе этого выдвинуть предложения по совершенствованию аудита.

Методология исследования основана на соответствующих положениях существующих нормативно-правовых материалов по вопросам первоначального формирования и развития капитала коммерческих предприятий, а также состоит из изучения современной ситуации в области аудита капитала и разработки на его основе методики организации цифрового аудита капитала.

Практическая значимость исследования заключается в том, что можно реализовать возможности проведения цифрового аудита капитала в условиях применения электронного учета на предприятии, внедрение которого создаст условия для совершенствования аудита в соответствии с современными стандартами.

Результаты исследования - в условиях применения электронного учета на предприятии возможно создание электронной подсистемы внутреннего аудита, которая может стать реальным вкладом в цифровизацию как внутреннего аудита, так и внешнего аудита. Наличие такой информационной системы создает благоприятные условия для того, чтобы внутренний аудитор мог регулярно контролировать правильность отражения информации в учете операций с капиталом и финансовой отчетности, а в случаях проведения внешнего аудита важную информацию ему предоставляет служба внутреннего аудита.

Оригинальность и научная новизна исследования заключается в вынесении предложений по методологии организации и проведения цифрового аудита капитала.

Ключевые слова: коммерческие предприятия, цифровой аудит, анализ капитала, уставной капитал.

*Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
08.12.2023
Təkrar işlənməyə göndərilmişdir:
10.01.2024
Sərə qəbul olunmuşdur: 02.02.2024*

*Дата поступления статьи в
редакцию: 08.12.2023
Отправлено на повторную
обработку: 10.01.2024
Принято к печати: 02.02.2024*

*The date of the admission of the article to
the editorial office: 08.12.2023
Send for reprocessing: 10.01.2024
Accepted for publication: 02.02.2024*